

O‘ZBEK TARIXIY ANTROPONIMLARINING LEKSIK-SEMANTIK GURUHLARI

Allaberganova Rayxon Olimovna
Xorazm Ma‘mun akademiyasi tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek tarixiy antroponimlarining shakllanish manbalari, semantik xususiyatlari va leksik guruhlariga ajralishi tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida shaxs nomlarining tabiat hodisalari, hayvonot dunyosi, diniy tushunchalar va tarixiy shaxslar nomlari bilan bog‘liqligi ko‘rsatildi. Natijalar o‘zbek antroponimiyasining milliy madaniyat, tarix va ijtimoiy hayot bilan uzviy bog‘liqligini aks ettiradi.

Аннотация: В статье анализируются источники формирования, семантические особенности и деление на лексические группы узбекских исторических антропонимов. В ходе исследования показана связь личных имен с природными явлениями, животным миром, религиозными понятиями и именами исторических деятелей. Результаты отражают неразрывную связь узбекских антропонимов с национальной культурой, историей и общественной жизнью.

Abstract: The article analyzes the sources of formation, semantic features and division into lexical groups of Uzbek historical anthroponyms. During the research, the connection of personal names with natural phenomena, the animal world, religious concepts and the names of historical figures was shown. The results reflect the inextricable connection of Uzbek anthroponyms with national culture, history and social life.

Kalit so‘zlar: antroponim, antroponimika, tarixiy antroponimlar, semantik guruh, shaxs nomlari, onomastika.

Ключевые слова: антропоним, антропонимика, исторические антропонимы, семантическая группа, личные имена, ономастика.

Keywords: anthroponym, anthroponymics, historical anthroponyms, semantic group, personal names, onomastics.

Shaxs nomlarini o‘rganish tilshunoslikning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u antroponimika fanining tarkibiy qismi hisoblanadi [3]. Antroponimlar nafaqat shaxsni identifikatsiya qiladi, balki xalqning tarixiy tajribasi, madaniy qadriyatlari va ijtimoiy tuzilishini aks ettiradi [1].

O‘zbek tilshunosligida antroponimlar masalasi ko‘plab olimlar tomonidan tadqiq qilingan. E. Begmatovning ishlari shaxs nomlarining kelib chiqishi va semantik xususiyatlarini aniqlashda muhim manba hisoblanadi [7]. Shu bilan birga, A. G‘ulomov o‘zbek antroponimik tizimi tarixini va madaniy bog‘liqligini yoritgan [2].

Tadqiqot quyidagi metodlar asosida olib borildi:

- tarixiy-qiyosiy metod;
- lingvistik-semantik tahlil;
- etimologik tahlil;
- manbashunoslik yondashuvi [5].

Bu metodlar yordamida o‘zbek antroponimlarining semantik guruhleri, kelib chiqishi va nomlash motivlari aniqlangan [4].

1. Tabiat hodisalari bilan bog‘liq antroponimlar

Turkiy xalqlar nomlash tizimida tabiat hodisalari muhim o‘rin tutgan. Bu nomlar inson va tabiat o‘rtasidagi uyg‘unlikni aks ettiradi [6].

Masalan, **Oybek** nomi *oy* va *bek* komponentlaridan iborat bo‘lib, “oydek ulug‘ bek” degan semantik mazmunga ega [3]. **Yulduz** nomi kosmik jismlar bilan bog‘liq bo‘lib, yorug‘lik va umid ramzi sifatida qadimdan ishlatilgan [8]. **Bahor** nomi esa yangilanish va hayotiylik timsolini bildiradi [1].

2. Hayvonot dunyosi bilan bog‘liq antroponimlar

Hayvon nomlari asosida shakllangan antroponimlar ko‘pincha jasorat, kuch va matonat ramzi sifatida ishlatilgan [2].

Arslon nomi hukmdorlik va qudrat timsoli sifatida qadimgi turkiy madaniyatda keng tarqalgan [9]. **Sherali** nomi *sher* va *Ali* komponentlaridan iborat bo‘lib, jasorat va ulug‘likni bildiradi [4]. **Bo‘riboy** nomi esa bo‘ri kuch va qabila himoyachisi ramzi sifatida qadimgi turkiy mifologiyada ishlatilgan [7].

3. Diniy mazmunli antroponimlar

Islom dini tarqalishi bilan arab tilidan kirib kelgan nomlar keng qo‘llana boshladi [6].

Muhammad ismi “maqtovga sazovor” ma’nosini bildiradi va musulmon xalqlari orasida keng tarqalgan [5]. **Abdulloh** nomi esa *abd* va *Alloh* so‘zlaridan tashkil topgan bo‘lib, “Allohning bandasi” degan ma’noni anglatadi [8].

Tarixiy manbalarda Boburnoma asarida o‘rta asrlar davriga xos ko‘plab diniy antroponimlar qayd etilgan [1].

4. Tarixiy shaxslar nomlari

Ba’zi antroponimlar mashhur tarixiy shaxslar nomi bilan bog‘liq. **Temur** nomi buyuk sarkarda Amir Temur nomi bilan bog‘liq bo‘lib, kuch va davlat arboblighi ramzi sifatida ishlatilgan [9]. **Ulug‘bek** nomi mashhur astronom va davlat arbobi Mirzo Ulug‘bek nomi bilan bog‘liq [3].

Adabiyot sohasida esa Alisher Navoiy nomi asosida qo‘yilgan antroponimlar uchraydi [2].

Ajdodlarimiz orasida ma’lum hayvonlarning kuchli va jussasi kattaligidan qo‘rqib yoki hurmatlashga, e’zozlashlariga sazovor bo‘lgan, hayvonlariga o‘z farzandlari ham o‘xshashlarini orzu qilganlar. Demak, hayvonlar bilan bog‘liq ismlarning farzandlarga qo‘yilishiga quyidagi motivlar sababchi bo‘lishi mumkin:

- 1) hayvonning kuch-qudrati, tezligi tug‘ilgan farzandda bo‘lish istagi;
- 2) hayvonning bahaybat jussasi tug‘ilgan farzandda bo‘lish orzusi;
- 3) qabila, urug‘ning hayvonga bo‘lgan hurmati, e’tibori tug‘ilgan chaqaloqqa nisbatan ham shunday hurmat va e’tibor bilan qarashlari bilan bog‘liq ota-ona orzusi;
- 4) hayvondagi go‘zallik sifati tug‘ilgan chaqaloqda ham bo‘lishi orzusi;
- 5) hayvonga berilgan qudsiylik – muqaddaslik sifati tug‘ilgan farzandda ham bo‘lishi orzusi;
- 6) hayvondagi yetakchilik sifatining tug‘ilgan farzandda ham bo‘lishi orzusi;
- 7) hayvondagi xushzabonlik sifatining tug‘ilgan farzandda ham bo‘lishi orzusi;
- 8) hayvondagi ma’lum sifatning farzandda ham bo‘lishi orzusi – bo‘riniki singari tishi bo‘lishi yoki tishi bilan tug‘ilishi;
- 9) farzand tug‘ilganda qaysidir hayvon ism beruvchi yoki otaning ko‘ziga qaysidir hayvonning birinchi bo‘lib ko‘rinishi v.b.

Yuqoridagi sanalgan orzu-umidlar bilan birgalikda an’aviylik, ajdodlar urf-odatlariga sodiqlik kabi boshqa turli motivlar ham hayvon nomlarining farzandga ism sifatida tanlanishiga sabab bo‘lishi mumkin.

O‘zbek tarixiy antroponimlari semantik jihatdan turli guruhlariga ajraladi: tabiat hodisalari, hayvonot dunyosi, diniy tushunchalar va tarixiy shaxslar nomlari. Antroponimlar xalqning tarixiy xotirasi, madaniy qadriyatlari va dunyoqarashini aks ettiradi. Shu sababli ularni o‘rganish tilshunoslik va tarix fanlari uchun katta ilmiy ahamiyatga ega [7].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Begmatov E. O‘zbek antroponimikasi. Toshkent, 2013.
2. G‘ulomov A. O‘zbek tilshunosligiga kirish. Toshkent, 2008.
3. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining etimologik lug‘ati. Toshkent, 2003.
4. Hojiyev A. O‘zbek tilshunosligi terminlari izohli lug‘ati. Toshkent, 2002.
5. Doniyorov X. O‘zbek onomastikasi masalalari. Toshkent, 1967.
6. Ismoilov S. Antroponimika asoslari. Toshkent, 2011.
7. Boburnoma. Toshkent, 2002.